

ПРОБЛЕМИ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ
ТА ОХОРОНИ ПРАВОПОРЯДКУ

УДК 343.98

О. М. Литвинов

**НОВА КРИМІНОЛОГІЧНА ПАРАДИГМА
І ПОЛІТИКА ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ**

Проаналізовано основні елементи політики протидії злочинності, окреслено її взаємодію з іншими формами впливу на злочинність, а також розглянуто питання інтеграції відповідних пізнавальних даних в єдину сукупність сучасних кримінологічних знань.

Кожна держава, включаючи й Україну, повинна виставити заслін від смертельної небезпеки, що витікає від злочинності, котра може бути згубна для конкретних людей і всього суспільства. Завдання це неймовірно важке, оскільки воно вимагає узгодженості, координації і об'єднання зусиль значної кількості державних органів, установ, громадських організацій різного профілю та призначення. Причому в цьому процесі повинні бути зацікавлені влада, усе суспільство в цілому і особливо ті категорії населення, які відповідальні за виконання державних рішень у галузі боротьби із злочинністю та іншими негативними явищами, що взаємопов'язані з нею.

Політика протидії злочинності повинна складати невід'ємну частину загальної політики держави з боротьби зі злочинністю в цілому і особливо з тісно пов'язаними та взаємодіючими найбільш небезпечними її різновидами: організованою, рецидивною, професійною, дитячою злочинністю і т. д.

У юридичній літературі стосовно політики у сфері протидії злочинності (боротьби зі злочинністю) зустрічаються також такі поняття, як «кримінальна політика» і «кримінально-правова політика». Слід погодитися з висловленою пропозицією вважати за можливе рівнозначно використовувати обидва ці терміни, оскільки зміст, який у них вкладається, абсолютно ідентичний [1, с. 4].

Виходячи з ідентичності сенсу даних понять ми використовуємо їх елементи при визначенні державної політики у сфері протидії злочинності, що проводиться в даний час.

У рамках політики протидії злочинності необхідно передбачити основні цілі, завдання, напрями боротьби, вибрати стратегію і тактику, визначити найбільш дієві засоби, прийоми, способи, які могли б ефективно протидіяти злочинності та її різновидам, утримуючи в прийнятних для суспільства рамках.

Слушно зауважує відзначає С. С. Босхолов, що основне призначення кримінальної політики пов'язане з: максимальним забезпеченням безпеки особи, прав і свобод людини та громадянина від злочинних посягань; активною протидією організованих злочинності; активною протидією корупції; забезпеченням економічної безпеки держави; захистом органів конституційного ладу і безпеки держави [2, с. 45–48].

У даний час влада і саме суспільство прийшли до розуміння того, що неможливо добитися вирішення завдань (викорінювання причин і повного знищення злочинності), які раніше ставилися в галузі кримінального права, кримінології, кримінально-виконавчого права, кримінально-процесуального права, криміналістики.

У сучасних умовах важливо домогтися максимального зниження рівня злочинності, попередити негативну дію причин та умов її вирішення і організувати своєчасну профілактику всіх різновидів злочинності. Злочинність у цілому важливо утримати в певних масштабах, безпечних для держави і населення. Для того щоб збудувати цілісну систему, що дозволяє ефективно впливати на злочинність, необхідно сформулювати першорядно важливі напрями в рамках державної політики в галузі протидії злочинності.

У юридичній літературі висловлюються різні точки зору, що визначають поняття, зміст і призначення політики протидії злочинності в сучасний період. Сьогодні цьому питанню присвячено багато наукових робіт, включаючи монографії, посібники, статті, у яких можна знайти відповіді на найскладніші і дискусійні питання. Серед вітчизняних дослідників цій проблемі приділили увагу Л. В. Багрій-Шахматов, М. І. Бажанов, О. М. Бандурка, І. Г. Богатирьов, В. І. Борисов, В. В. Голіна, Л. М. Давиденко, І. М. Даньшин, О. М. Джужа, А. П. Закалюк, О. Г. Кальман, В. В. Коваленко, О. Г. Колб, М. В. Корнієнко, О. М. Костенко, О. М. Литвак, М. І. Мельник, В. А. Мисливий, О. В. Негодченко, В. М. Попович, В. Я. Тацій, В. М. Трубников, В. О. Туляков, П. А. Фріс, О. Н. Ярмиш та ін. Проте складний, комплексний характер сучасних соціальних проблем, у тому числі проблем боротьби зі злочинністю, вимагає поглиблення інтеграції нових підходів до аналізу надскладних організаційно-управлінських утворень, зокрема протидії злочинності. Розробка таких міждисциплінарних підходів є актуальним науковим завданням. У прив'язці до теми даної статті мета наукового пошуку полягатиме у визначенні системних інтегративних зв'язків, що існують на рівні взаємодії різних елементів систем впливу на злочинність.

Використовуючи загальні положення державної політики протидії злочинності, зупинимось на аналізі основних питань і головних напрямів діяльності в галузі боротьби зі злочинністю.

Як відомо, політика виражає функції держави з управління тією або іншою сферою суспільного життя. Політика боротьби зі злочинністю – один із головних державних інструментів протидії злочинності, механізм гармонізації соціальних відносин. Вона існує в державі разом з іншими різновидами політики в галузі економіки, екології, демографії, міграції населення та ін.

Політика протидії злочинності як один із напрямів соціальної політики – це державна політика в галузі боротьби зі злочинністю, яка є стратегією і тактикою цієї боротьби. Стратегія і тактика передбачають відповіді на два одвічні запитання: що робити і як робити. На перше запитання дає відповідь стратегія, на друге – тактика.

Політика протидії злочинності визначає основні напрями впливу на злочинність, формуючи кримінальне, кримінально-процесуальне і кримінально-виправне законодавство.

Кримінальна політика є тією частиною політики протидії злочинності, яка виробляє основні завдання, принципи, напрями і цілі кримінально-правового впливу на злочинність, а також засоби їх досягнення, і виражається в директивних документах, нормах кримінального права, актах тлумачення норм і практики їх застосування [3, с. 23].

Грубо кажучи, стан сучасної боротьби зі злочинністю в нашій країні може логічно привести до висновку, що в Україні відсутня реалістична, науково обґрунтована кримінальна політика у вигляді обговореної і прийнятої концепції, стратегії, програми. Ті документи, які час від часу приймаються, не можуть ясно позначити цілісну політику держави з протидії злочинності. Ці зауваження можна справедливо віднести до багатьох соціально значущих рішень останніх років, що приймаються на державному рівні без урахування думки вчених, всупереч запереченням професіоналів, керуючись тільки баченням або амбіціями чиновника, наділеного владою. Безумовно, такий стан справ необхідно кардинально змінювати.

Простежуються два напрями сучасної кримінальної політики. Перший пануючий – традиційне «посилення боротьби» зі злочинністю. Безперспективність і згубність такого підходу для багатьох фахівців очевидна. На жаль, популістські заклики до «посилення» знаходять широку підтримку населення, працівників правоохоронних органів. Другий напрям політики – масове приховування злочинів від реєстрації.

У сучасних умовах державі необхідна реалістична політика протидії злочинності, яка повинна бути науково обґрунтова-

ною, розробленою фахівцями тільки після обговорення, має містити основні концептуальні і програмні документи. У рамках її відбувається реалізація реформування системи правоохоронних органів, проведення судової реформи, формування ювенальної юстиції, робота з криміналізації і декриміналізації суспільно небезпечних діянь. У даний час, наприклад, доречно розглядати необхідність визначення державної кримінальної політики з попередження та боротьби зі злочинністю неповнолітніх і молоді, жіночою, професійною, організованою, необережною, вуличною, корисливою, корупційною злочинністю та іншими формами і категоріями злочинів.

Кримінальна політика проявляється в певних формах (законодавчій, правоохоронній і судовій), в основних напрямках, у яких реалізуються кримінально-правовий, кримінально-процесуальний, кримінологічний, криміналістичний підходи. Погоджуючись із даним виділенням основних форм і напрямів політики, що діє в галузі боротьби зі злочинністю, слід звернути увагу на відсутність єдності між ними в процесі реалізації. Так, законодавча політика у ряді випадків змінюється (на жаль, не завжди на краще) практикою застосування цих законів (судовою політикою). Правоохоронна і судова системи нерідко демонструють свою винятковість і самостійність, діють шляхом свого бачення і тлумачення законів. Таким чином, складається правозастосовна практика у відриві від політики, визначеної законодавцем. Наприклад, до неї можуть вноситися деякі корективи за бажанням або під тиском влади.

Уважаємо, що коли мова йде про політику протидії злочинності як один із головних державних інструментів впливу, то вона не повинна розумітися дуже вузько і зводиться тільки до заходів, передбачених кримінальним законодавством. Це складний соціально-правовий феномен, у якому поєднуються теоретико-інформаційні й державно-управлінські елементи [4, с. 312].

Визначаючи державну політику протидії злочинності без урахування кримінологічної складової, виключається можливість впливу на злочинність й іншими заходами, наприклад, соціально-економічного, ідеологічного, морально-психологічного та іншого характеру. Уявляється, що дана політика не тільки охоплює всю систему органів державної влади, де особливе місце відводиться правоохоронним органам, діяльність яких заснована на законі, здійснюється правовими методами, направлена на забезпечення безпеки кожної особи в суспільстві і подолання злочинності як негативного соціального явища, але й залежить від злагодженої роботи інших установ, підприємств, організацій.

Злочинність не може бути подолана тільки силами кримінально-правових заходів. Тому було б не зовсім правильним обмежувати зміст політики протидії злочинності і прив'язувати його до можливостей тільки одного кримінального права.

Ми поділяємо думку С. М. Іншакова, що при всій важливості права для забезпечення судової практики в ньому таїться загроза відриву від соціальної проблематики. Правовий догматизм, замикаючись на власному світі формулювань і силогізмів, абстрагується від головних проблем: які соціальні завдання повинен вирішувати той або інший закон, чи вдасться закону вирішувати ці завдання, чи працює він взагалі, і якщо працює, то наскільки ефективно. Уявляється, що головна відмінна риса і суть кримінальної політики як теоретичної доктрини, так і напряду практичної діяльності полягає в нерозривній єдності політичного, правового і соціологічного напрямів [4, с. 313].

У зв'язку з цим важливо зупинитися на питанні співвідношення кримінальної і кримінологічної політики в галузі протидії злочинності.

Кримінологічна наука має великі можливості при вибудовуванні політики протидії злочинності. Остання може бути ефективною тільки за умови забезпечення взаємодії між добре збудованою системою кримінально-правових і кримінологічних заходів. Кримінальний закон повинен своєчасно забезпечити криміналізацію діянь, які раніше не вважалися злочинами і з'явилися у зв'язку зі зміною ситуації. Те ж саме можна сказати про декриміналізацію діянь у нових реаліях. Слід також щодо окремих видів злочинів вирішити питання з визначення або усунення (пеналізації і делегалізації) деяких видів кримінальних покарань, умов їх відбування.

Ефективність кримінально-правових заходів може бути досягнута тільки в тому випадку, якщо вони реалізуються при добре збудованій системі кримінологічних заходів, що забезпечують профілактику (попередження), запобігання, припинення злочинів і т. д. Одне тільки кримінальне право з властивим йому каральним, репресивним методами ніколи не зможе вирішити проблему злочинності.

Саме попередження злочинності – та основоположна ідея, яка дозволяє говорити про самостійне існування кримінологічної політики усередині державної політики протидії злочинності. Кримінально-правова і кримінально-виконавча політики займаються попередженням злочинів (не злочинності!) специфічними методами, що мають переважно каральний зміст. Попередження злочинності не входить у їх завдання.

Кримінологічна політика представляє діяльність держави у сфері попередження злочинності. Кримінологічна політика

може бути визначена як частина внутрішньої політики держави, стратегічна складова державної політики протидії злочинності, напрям діяльності держави у сфері охорони особи, суспільства і держави від злочинних посягань, що полягає в попереджувальному (застережливому) впливі на особу злочинця, причини і умови злочинності, у створенні системи ефективних попереджувальних заходів та ефективному управлінні цією системою [1, с. 70–73].

Кримінологічна політика включає попередження об'єктивних і суб'єктивних чинників, що обумовлюють наявність злочинності в суспільстві, усунення недоліків і упущень у системі профілактики, що склалася, нейтралізацію дії причин і умов, досягнення цілей у процесі виконання покарання, ресоціалізації осіб, звільнених із місць позбавлення волі.

Кримінологічна складова є нерозривною частиною політики протидії злочинності, що реалізовується через систему законів, направлених на боротьбу і профілактику злочинності та її різновидів.

На підставі викладеного можна зробити висновок, що кримінологічна політика є стратегією політики протидії злочинності, а решта всіх галузей – її тактикою.

Стратегія – найважливіша частина військової науки – мистецтво ведення великих операцій, кампаній і війни. Ставлячи перед собою завдання виграти війну в цілому, військова стратегія визначає напрям основного удару з таким розрахунком, щоб вирішити наперед характер операцій на весь період війни.

Тактика – це частина стратегії, вона підпорядкована їй, і обслуговує її; методи боротьби, що застосовуються для досягнення наміченої мети; тактика визначення шляху і засобів, форм і способів боротьби, що найбільш відповідні конкретній обстановці в даний момент і найвірніше забезпечують стратегічний успіх (військова справа).

Стосовно політики протидії злочинності доречно використовувати одночасно два напрями (стратегію і тактику) в боротьбі зі злочинністю – загальний (стосовно системи в цілому) і спеціальний (стосовно окремих елементів). При цьому в рамках основних галузей, задіяних у реалізації даної політики, можна не тільки сформулювати першорядно важливі найближчі тактичні питання, але також намітити стратегічно вивірені довготривалі завдання, що переслідують досягнення кінцевої мети.

Стратегія і тактика в боротьбі зі злочинністю повинні застосовуватися і по відношенню до діяльності всієї системи органів, безпосередньо задіяних у реалізації державної політики протидії злочинності. Важливо передбачити тактику вибору найбільш ефективних засобів і методів здійснення діяльності, без якої

неможливо виробити дієву стратегію протидії. Виходячи з цього представляється не зовсім правильним стратегію відносити до всієї політики, а тактику – тільки до її галузей.

Суть політики протидії злочинності полягає в системному аналізі заходів впливу на злочинність і в системній реалізації цих заходів. При цьому соціологічна інформація (про злочинність, її причини, ефективність заходів впливу на неї) в даній системі грає одну з ключових ролей.

Послідовна реалізація політики протидії злочинності в соціальній практиці – завдання не з простих. Справа в тому, що на етапі реалізації виникає значна кількість як стихійних перешкод, так і свідомої протидії, що дуже яскраво простежується на прикладі вибудовування полярної антинаркотичної політики з протидії розповсюдженню наркотиків під час існування радянської влади і боротьби з наркозлочинністю на території України в сучасний період.

Список літератури: 1. Лопашенко Н. А. Уголовная политика / Н. А. Лопашенко. – М. : Волтерс Клувер, 2009. – 608 с. 2. Босхолов С. С. Основы уголовной политики: Конституционный, криминологический, уголовно-правовой и информационный аспекты / С. С. Босхолов. – М. : ЮрИнфоР, 1999. – 293 с. 3. Побегайло Э. Ф. Современная криминологическая ситуация и кризис уголовной политики / Э. Ф. Побегайло // Российский криминологический взгляд. – 2005. – № 1. – С. 35–36. 4. Иншаков С. М. Парадигма криминологии и уголовная политика / С. М. Иншаков // Российский криминологический взгляд. – 2009. – № 3. – С. 312–323.

Надійшла до редколегії 20.04.2011

Проанализированы основные элементы политики противодействия преступности, описано ее взаимодействие с иными формами воздействия на преступность, а также рассмотрены вопросы интеграции соответствующих данных в единую совокупность современных криминологических знаний.

The main elements of crime prevention policy are analyzed; its cooperation with other forms of affecting criminality is described; the problems of the proper data integration in a single aggregate of the modern criminology knowledge are considered.